

УДК 330.13:628.1

В. М. Мандзик,

Рада по вивченню продуктивних сил України

ОСОБЛИВОСТІ ВИЛУЧЕННЯ РЕНТНОЇ СКЛАДОВОЇ У ДОХОДАХ ЕКОНОМІЧНИХ АГЕНТІВ

Анотація. У статті розглядаються основні напрями удосконалення вилучення водоресурсних платежів. Обґрунтовується необхідність включення рентної складової у сучасну систему фіскального регулювання водокористування. Визначаються принципи та позитивні сторони впровадження рентної плати за водокористування. Увага акцентується на необхідності розробки методики вилучення рентної складової у доходах економічних агентів.

Abstract. This article discusses the main directions of improving the extraction water payments. The necessity of inclusion in the rental component of the current fiscal system of water management. Defines the principles and implement the positive side of rent for water. Note emphasis on the need to develop methods of removing rental income component of economic agents.

Природоресурсні платежі поряд з економічними методами управління мають рентний характер, що передбачає врахування дефіцитності і якості природних ресурсів та створення передумов для розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу. Платежі за використання та забруднення водних ресурсів як важливий інструмент економічного механізму екологічного управління покликане, перш за все, на забезпечення фінансових надходжень для охорони та відтворення навколишнього природного середовища.

Актуальність дослідження. Сучасний рівень платежів за водокористування не забезпечує адекватного відображення реальних втрат суспільства і не створює достатньої фінансової бази для природоохоронної діяльності. Тому удосконалення системи надходження, розподілу і використання таких платежів є важливим і нагальним, проте не до кінця вирішеним питанням.

Варто зазначити, що платежі за водокористування є однією з форм вилучення природно-ресурсної ренти державою, як власником природних ресурсів. Ціль, яка переслідується при цьому – спрямувати відповідні доходи на користь всього суспільства.

Ступінь вивченості наукової проблеми. У працях Б.Данилишина, М.Хвесика, А.Бодюка, В.Мищенко, О.Голуба, О.Струкової, В.Сташука, В.Голяна, А.Чернявської, та інших достатньо детально аналізується існуюча система фіскального регулювання водокористування, прослідковано основні віхи її становлення і генезису, обґрунтовуються перспективні напрямки посилення її стимулюючої та фіскальної функцій, пропонуються шляхи ефективнішого перерозподілу плати за спеціальне водокористування між бюджетами [1,2,3,4]. На думку багатьох сучасних вчених-економістів, крім плати за спеціальне водокористування, що є по суті ціною відшкодування витрат на відновлення та охорону водних об'єктів, водокористувачі, які одержують додатковий, нерозподілений дохід, обумовлений фактом залучення водних ресурсів у господарську діяльність, повинні сплачувати додаткові рентні платежі. Адже зростаючий рівень залучення водних ресурсів у технологічні процеси та значна водомісткість сучасного українського виробництва, а також незаперечність факту обмеженості і унікальності водних ресурсів та неможливість заміни води іншою хімічною речовиною доводять її цінність і є об'єктивними причинами виникнення абсолютної та диференціальної водної ренти [3].

Тому **метою роботи** є обґрунтування напрямів удосконалення системи плати за спеціальне водокористування шляхом включення у платежі економічних агентів рентної складової.

Основні результати роботи. Через збори при спецвикористанні води різними водокористувачами вилучається рентна складова доходу від використання водних ресурсів. Фактично це перший етап вилучення цього доходу на користь держави. Збори за спеціальне використання водних ресурсів належать до обов'язкових загальнодержавних платежів і є одними з найголовніших за обсягом в системі природоресурсних платежів

Водозабірні підприємства сплачують платежі за використання водних ресурсів, проте під час формування і реалізації їхньої продукції (води як товару) водна рента не виникає. Вона з'являється на наступних етапах використання водних ресурсів, як сировини після деякої обробки. Тобто основна частина водної ренти виникає у користувачів води, яка отримана від водозабірних підприємств, але саме з них не стягуються платежі в системі платного водокористування. Отже, основна частина ренти розчиняється на наступних етапах використання водного ресурсу і саме цих етапів не зачіпає існуюча в Україні система платежів за водокористування.

На нашу думку, ці рентні платежі повинні бути включені до загальної плати за водокористування конкретного підприємства водокористувача.

Згідно із теорією водної ренти, наведеною сукупна водна рента дорівнює сумі абсолютної водної ренти та диференційної водної ренти першого і другого роду:

$$P_{заг} = P_{абсол} + P_{\partial\phi I} + P_{\partial\phi II}$$

Абсолютна водна рента обумовлена правом використання водних ресурсів на свій розсуд або ж можливістю здавати його в оренду іншому суб'єкту господарювання за певну плату. Економічний сенс абсолютної водної ренти полягає в тому, що це плата за право користування водним ресурсом. Економічна наука довела, що навіть найменш ефективний капітал, в силу нееластичності його пропозиції, буде приносити абсолютну ренту, оскільки власник капіталу ніколи не надасть його в оренду безкоштовно. Розвиваючи це положення стосовно водокористування можна стверджувати, що водні ресурси, які мають найгірші природні характеристики, є джерелом формування абсолютної водної ренти, оскільки мають властивості капіталу та є унікальними та незамінними. На нашу думку абсолютна водна рента частково врахована у системі платежів за водокористування у вигляді одноразової плати за отримання дозволу, ліцензії, права користування водними ресурсами. Проте, величина цієї плати потребує більш детального аналізу [1].

Наприклад, у Великобританії Заявочна плата - це плата, яка сплачується водокористувачем за подання заявки на отримання ліцензії на використання водних ресурсів.

Заявочна плата у Великобританії становить 1000 фунтів стерлінгів, але не нараховується за:

- заявку на ліцензію на водозабір із ґрунтових вод для будь-яких сільськогосподарських потреб, (крім зрошення дощуванням), яка не перевищує 20 м³ в сукупності за будь-який період року;
- успадкування ліцензії;
- зміну ліцензії, при якій зменшується об'єм водокористування;
- анулювання ліцензії.

Диференційна водна рента - це економічний вигравш водокористувача, який утворюється під час використання водних ресурсів із кращими природними та економіко-географічними особливостями. Внаслідок цього індивідуальні витрати на виробництво і реалізацію продукції даного водокористувача виявляються нижчими загальногалузових витрат.

Першопричиною виникнення диференційної водної ренти є обмеженість водних ресурсів. При цьому особливість залучення водних ресурсів у господарську діяльність полягає в тому, що вони можуть залучатися як з вилученням ресурсів з водного об'єкта, так і без вилучення (для цілей гідроенергетики, водного транспорту, лісосплаву тощо). При водокористуванні без вилучення водних ресурсів причиною ренти є не обмеженість водних ресурсів, а обмеженість можливостей використання водних ресурсів у водних об'єктах для виробництва продукції, надання послуг.

Наприклад, при надмірній кількості водних ресурсів обмеженість можливостей використання води для виробництва енергії на гідроелектростанціях призводить до необхідності виробництва електроенергії на теплоелектростанціях, собівартість виробництва електроенергії на яких вища в 4-6 разів. Якість електроенергії не залежить від типу електростанції, на якій вона виробляється. Таким чином, використання водних ресурсів у водних об'єктах для вироблення електроенергії приносить додаткову економічну вигоду.

За способом виникнення диференціальна водна рента може приймати форму диференційної водної ренти I і диференціальної водної ренти II.

Диференційна водна рента I роду виникає при експлуатації водних об'єктів з кращими природними властивостями і характеристиками, що виражається в більш низькому рівні витрат при виробництві кінцевого продукту і, отже, більшою величиною підприємницького прибутку. В українській системі платного водокористування диференційна водна рента I, на нашу думку, повинна бути врахована під час визначення нормативів плати за водокористування.

Нормативи збору за спеціальне водокористування є основним інструментом вилучення диференційної водної ренти I державою у водокористувачів.

Підвищити продуктивність використання водного ресурсу можна також завдяки інтенсифікації вкладень капіталу в його експлуатацію. Однак, витрати рівновеликих капіталів, послідовно вкладених в експлуатацію водного об'єкта, будуть мати різну ефективність. Внаслідок подальших додаткових вкладень капіталу неминуче зростатимуть і витрати на виробництво одиниці продукції, а також ціни на ринку, що призведе до збільшення господарської цінності всіх водних об'єктів, що використовуються, у тому числі і гірших. Зрештою інтенсифікація використання водного ресурсу призведе до зниження віддачі коштів, які послідовно вкладаються в його розробку. Диференціальна водна рента II дорівнює різниці між суспільною та індивідуальною ціною виробництва продукції, отриманої при додаткових вкладеннях капіталу в один і той же водний об'єкт. Умовою її утворення є штучне збільшення продуктивності водного об'єкта, що виникає в результаті послідовного вкладення в його експлуатацію додаткових капіталів, а джерелом - праця найманих робітників і створена ними надлишкова додаткова вартість.

Таким чином, диференціальна рента II показує абсолютний ефект від експлуатації водного об'єкта, а диференціальна рента I - його порівняльну ефективність.

Різноманіття видів, цілей водокористування та відсутність ринку водних ресурсів ускладнює можливість виявлення рентного доходу у сфері водокористування.

Одним з можливих методів розрахунку диференційного рентного доходу II у сфері водокористування є метод порівняння альтернативних витрат виробництва однойменної продукції.

Для визначення диференційної водної ренти II методом експертних оцінок встановлені обмеження її застосування. У першу чергу, доцільним є введення у тариф рентної складової тільки для підприємств, у яких економічний ефект від використання водних ресурсів перевищує 40% (в порівнянні з можливими альтернативними варіантами). Введення рентної складової в структуру платежу не повинно призводити до зниження рентабельності діяльності водокористувачі нижче середньогалузевої.

Величина диференціальної водної ренти II може бути визначена як різниця між фактичною прибутком підприємства-водокористувачі та нормальної прибутком, які забезпечують розвиток даного виробництва в ринкових умовах господарювання:

$$P_{дифII} = \Pi_{ф} - \Pi_{н}$$

де $P_{дифII}$ - диференціальна водна рента;

P_{ϕ} - фактичний прибуток підприємств-водокористувачів від реалізованої кінцевої продукції, грн.;

$P_{н}$ - нормальна прибуток підприємства, що забезпечує розширене відтворення, грн.

Висновки. Таким чином, платне водокористування як важливий інструмент економічного механізму екологічного управління спрямоване, перш за все, на забезпечення фінансових надходжень для охорони та відтворення навколишнього природного середовища. При цьому сучасний рівень платежів і зборів за водокористування не забезпечує адекватного відображення реальних втрат суспільства і не створює достатньої фінансової бази для природоохоронної діяльності. Тому вдосконалення системи надходжень, розподілу і використання таких платежів є важливим і нагальним, проте не до кінця вирішеним питанням. Природоресурсні платежі поряд з економічними методами управління мають рентний характер, що передбачає врахування дефіцитності та якості природних ресурсів та створення передумов для розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу [2].

Тому необхідна подальша розробка концептуальних основ реформування сучасної системи фіскального регулювання водокористування, яка дасть можливість підвищити результативність надходжень платежів за використання водних ресурсів, а також комерціалізувати водогосподарську діяльність та інтенсифікувати комплексність використання водних ресурсів. Потребує розгляду й проблема узгодження заходів щодо реформування системи фіскального регулювання і грошово-кредитної політики водокористування.

Література

- 1 Данилишин Б. М., Міщенко В. С. Рентна політика в Україні / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: ЗАТ "Нічлава", 2004. – 68 с.
- 2 Інституціональне забезпечення екологічнозбалансованого водокористування в сучасних умовах: Монографія / М.А. Хвесик, В.А. Голян, О.В. Яроцька, Н.В. Коржунова. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТ», 2008. – 455 с.
- 3 Продуктивність водо ресурсних джерел України: теорія і практика / Під загальною редакцією чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Б.М. Данилишина. – К.: 2007. – 412 с.
- 4 Чернявская А.П., Жукинский В.Н., Бурцева Н.И. «О проблеме дифференцированной платы за использование поверхностных вод различного качества в Украине» Водные ресурсы, 2004, том 31 – С. 109–117.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2009 року

